

УДК 261.7 (477)

В. М. Попович
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи
Запорізького національного технічного університету

ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ КОНЦЕПЦІЇ ЦЕРКОВНО-ДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН СТУДЕНТАМИ ДУХОВНИХ ВНЗ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ: РЕЗУЛЬТАТИ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Постановка проблеми. Особлива соціальна роль Православної Церкви в пострадянському суспільстві обумовлена не тільки наявністю великої кількості вірян, релігійними традиціями історії України, але й благодатним впливом на мотивацію людини і соціальну практику життя всього соціуму. У цих умовах зростає соціальна значимість інституціонального життя православ'я. Разом із цим соціальне значення Православної Церкви і її вплив на життя суспільства досліджується недостатньо. У цій сфері лежить велика, багатогранна і багаторівнева науково-богословська, соціологічна і політологічна робота для церковних і світських дослідників. Це не тільки важлива проблемна дослідницька сфера для православного богослов'я, але, за словами М. Пірен, велика соціально-політична проблема [6, с. 204]. Саме соціальне вчення Церкви створює умови активної соціальної діяльності православних християн. Соціальна доктрина православ'я скасовує розрив між євхаристичним і соціальним буттям вірян, між схоластичними богословськими формулюваннями і практичною сферою інтересів православного християнина, відносинами Церкви і держави. Особливого значення набуває проблема інкорпорації соціального вчення в систему православної богословської освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу соціального вчення християнства присвячено багато наукових праць. Філософсько-богословський синтез у царині соціальної етики належить відомим філософам і богословам ХХ ст. В. Екземплярьському, М. Олесницькому, П. Светлову, Н. Стелецькому, П. Столярському, Н. Янишеву. Сучасний погляд на місце християнської моралі в соціальній дійсності розробляється представниками різних християнських традицій: митрополитом Дамаскіном (Папандреу), отцем І. Меєндорфом, єпископом Каллістом (Уером), Х. Яннарсом, дияконом А. Кураєвим та іншими.

Академічний рівень вивчення релігійного феномену соціального християнського вчення та державно-церковних відносин, їх філософські інтерпретації (метафізична, онтологічна, епістемологічна, праксеологічна, антропологічна), історичні та соціокультурні тенденції в сучасному світі християнства, теоретичні й методологічні проблеми морально-етичного чинника як регулятора духовного й суспільно-політичного процесів знаходимо в працях Т. Аболіної, М. Бабія, І. Богачевської, В. Бондаренка, С. Головащенко, Т. Горбаченко, В. Губерського, В. Єленського, М. Заковича, А. Колодного, Л. Конотоп, В. Лубського, В. Любчика, І. Мозгового, П. Сауха, Л. Филипович, П. Яроцького, В. Ярошовця. Однак у сучасних умовах оновлення і розвитку Православної Церкви актуалізується проблема сприйняття концепції церковно-державних відносин суб'єктами освітньо-виховного процесу духовних ВНЗ – майбутніми священнослужителями.

Мета дослідження – визначити особливості сприйняття концепції церковно-державних відносин студентами духовних ВНЗ Православної Церкви.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасне православ'я все частіше акцентувати увагу на соціальній складовій релігії. Православні теологи сьогодні знову звернулись до ідей «вертикального» та «горизонтального» богослов'я [4, с.178], але тепер це звернення пояснюється вже глобалізаційними процесами, які впливають на буття релігії. Найбільш виразним підтвердженням активного звернення в бік соціальної складової православ'я є прийняття документів, які відображають соціальне вчення християнства («Основи

соціальної концепції Російської Православної Церкви» [5], «Церква і світ на початку третього тисячоліття» – Декларація ювілейного помісного собору Української Православної Церкви Київського Патріархату [8], «Компендіум соціальної доктрини Католицької Церкви» [3]).

Соціальна проблематика є актуальним питанням сучасного буття людини. Від динамічної моделі взаємовідносин Церкви і суспільства в значній мірі залежить не тільки доля сучасної цивілізації, але й майбутнє всього людства. Тому, як зазначав Митрополит Київський і вся України Володимир (Сабодан): «Найважливішим богословським завданням є розвиток соціального вчення Православної Церкви... Соціальне вчення – це відповіді Церкви на сутнісні питання сучасної людини» [1]. Отже, згідно із соціальним вченням Православної Церкви соціальна, культурна, економічна і політична діяльність сучасного суспільства знаходиться в полі зору всього церковного організму.

Соціальне вчення Церкви не є універсальною доктриною чи конкретною соціально-політичною чи економічною програмою, а комплексом положень і принципів, у світлі яких необхідно шукати шляхи вирішення проблем, які належать до сфери суспільного життя, політичної чи економічної діяльності.

Перш за все необхідно дослідити зміст терміну «соціальна доктрина християнства». Чи не тривалішу традицію має богословське тлумачення соціальної доктрини (соціального вчення) християнства. Православна церква під соціальною доктриною розуміє «всеохопну концепцію, яка відображатиме загально-церковний погляд на питання церковно-державних відносин та проблеми суспільства загалом» [5] або ж «...довготривалу програму суспільного служіння Церкви, яка спирається на православне богословське тлумачення становища Церкви в плюралістичному секулярному суспільстві» [5]. У цих визначеннях головний акцент робиться на церкві як на суб'єкті соціального вчення. Й. Хефнер визначає християнське суспільне вчення як «сукупність соціально-філософського (переважно на підставі суспільно зорієнтованої людської природи) та богословського (на підставі християнського спасіння) пізнання сутності та устрою людського суспільства, а також норм і обов'язків, які випливають із цього пізнання та реалізуються в конкретних суспільних відносинах» [7, с. 32]. Зауважимо, що погляди, які пропонує Церква, завжди мали окказіональний характер, а якщо вони і зводились у певну систему, то така систематизація мала історично обумовлений характер.

Особливого значення в соціальному вченні Православної Церкви мають положення про церковно-державні відносини. Православна церква розглядає державу як вимушено необхідний елемент життя у світі, де особистість і суспільство «потребують огорожі від небезпечних проявів гріха». Причому існування її виправдане тільки в тому випадку, якщо вона діє у виконання божественних встановлень або принаймні не суперечить їм. У православної традиції сформувалося певне уявлення про ідеальну форму взаємин між церквою і державою, яка історично могла бути вироблена лише в державі, що визнає православну церкву найбільшою народною святинею, тобто в державі православної. Як зразок розглядаються звичайно візантійські традиції, що одержали назву симфонії церкви і держави. Симфонія влад (consonantia) є складовою православного вчення про державу, що втілює найоптимальнішу модель співіснування церкви та держави. В основі цієї концепції покладена ідея

«співробітництва, взаємної підтримки та взаємної відповідальності без взаємного втручання однієї сторони в сферу виключної компетенції іншої» [2, с. 50–52]. Держава, за цією концепцією, виникла внаслідок складного історичного розвитку, яким керував промисел Божий. Мета її існування полягала в піклуванні про земне благополуччя людей. Натомість призначенням церкви, яка «не від світу цього», було піклування про спасіння людської душі й про життя вічне, тому втручання цих інституцій в справи одна одної вважалося неприпустимим. Симфонія влад регламентувала як відмінності між владою церкви й держави, так і умови їхньої взаємодії. До сфери такої взаємодії належала суспільна моральність, у межах якої таке співробітництво було навіть бажаним. Держава за таких обставин сподівалася на духовну підтримку церкви; церква ж спиралася на авторитет влади та держави. Звичайно, така модель є ідеальною формою, але сучасність вказує на те, що держава як світська форма організації суспільства має великий вплив на існування церковної організації (що бачимо в радянські роки). В Україні Церква відокремлена від держави.

Релігійно-світоглядний нейтралітет держави не суперечить християнському уявленню про покликання Церкви в суспільстві. Проте Церква повинна вказувати державі на неприпустимість поширення переконань або дій, що ведуть до встановлення суцільного контролю за життям особи, її переконаннями й стосунками з іншими людьми, а також до порушення особистої, сімейної або суспільної моралі, ображення релігійних почуттів, заподіяння шкоди культурно-духовній самобутності народу або виникнення загрози для священного дару життя. У здійсненні своїх соціальних, добродійних, освітніх та інших суспільно значущих програм Церква може розраховувати на допомогу та підтримку держави. Вона також вправі сподіватися на те, що держава при встановленні своїх відносин із релігійними об'єднаннями зважатиме на кількість їхніх послідовників, їхнє місце у формуванні історичної, культурної й духовної самобутності народу, їхню громадянську позицію.

Як зазначено в соціальній концепції Української Православної Церкви, сферами співпраці Церкви й держави в нинішній історичний період є [5]: а) миротворство на міжнародному, міжетнічному та громадянському рівнях, сприяння порозумінню й співробітництву між людьми, народами та державами; б) турбота про збереження моральності в суспільстві; в) духовні, культурні, моральні та патріотичні освіта й виховання; г) справи милосердя та благодійності, розвиток спільних соціальних програм; д) збереження, відродження й розвиток історичної та культурної спадщини, включаючи турботу про охорону пам'яток історії і культури; е) діалог з органами державної влади будь-яких гілок і рівнів із питань, значущих для Церкви й суспільства, в тому числі у зв'язку з виробленням відповідних законів, підзаконних актів, розпоряджень і рішень; ж) піклування про воїнів і співробітників правоохоронних установ, їхнє духовно-моральне виховання; з) робота з профілактики правопорушень, піклування про осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі; и) наука, включаючи гуманітарні дослідження; і) охорона здоров'я; к) культура і творча діяльність; л) робота церковних і світських засобів масової інформації; м) діяльність з охорони навколишнього середовища; н) економічна діяльність на користь Церкви, держави й суспільства; о) підтримка інституту сім'ї, материнства й дитинства; п) спротив діяльності псевдорелігійних структур, небезпечних для особи й суспільства.

Таким чином, соціальне вчення Церкви передбачає діяльність духовенства у сфері соціальної політики, тобто вбачає розвиток церковно-державних відносин у соціальній сфері в сталій співпраці, спільних заходах і окремих конкретних видах діяльності щодо таких задач, як: подолання бідності; підтримка незахищених верств населення; турбота про людей похилого віку; захист дитинства; соціалізація та виховання молоді; захист сім'ї та сімейних цінностей; розвиток духовно-моральних засад суспільства; формування соціальної політики.

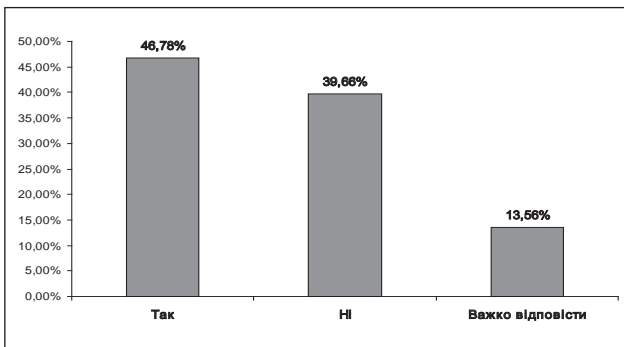

Рис. 1. Ознайомленість студентів із концепцією «симфонії влад»

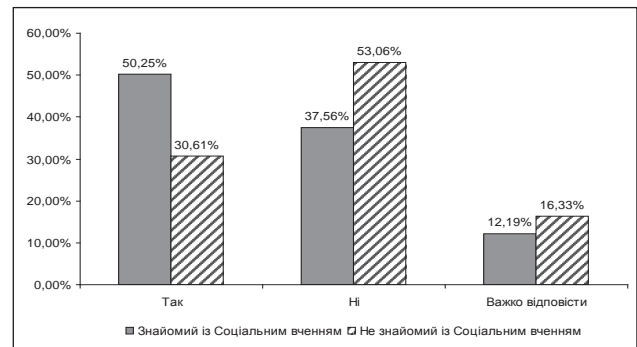

Рис. 2. Ознайомленість студентів із концепцією «симфонії влад» в залежності від рівня ознайомленості із Соціальним вченням

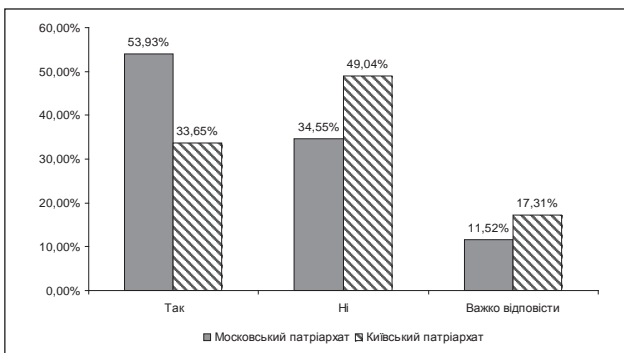

Рис. 3. Ознайомленість студентів із концепцією «симфонії влад» в залежності від патріархату

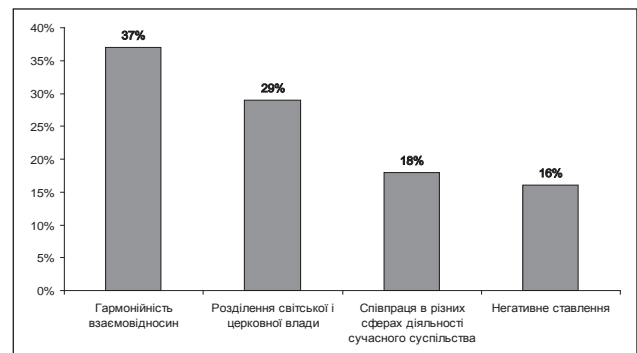

Рис. 4. Особливості сприйняття студентами концепції «симфонії влад», взаємостосунків Церкви і держави

Отже, соціальне вчення Української Православної Церкви – це базовий документ, це довгострокова програма суспільного служіння Церкви, яка спирається на православне, богословське осмислення положення Церкви в плюралістичному секулярному суспільстві. Соціальне вчення виступає як закріплене положення про ставлення Церкви до суспільно-значимих проблем і дій Церкви по відношенню до них, і тому є змістовною складовою богословської освіти, підготовки студентів духовних навчальних закладів до служіння, формування їх моральної особистості (в ціннісно-духовному вимірі) і суспільно-громадської позиції не тільки як клірика, але й члена суспільства.

Для виявлення особливостей сприйняття концепції «симфонії влад», взаємостосунків Церкви і держави було проведено комплексне соціально-психологічне дослідження серед студентів духовних ВНЗ Української Православної Церкви (Московського і Київського патріархатів).

На рис. 1-3 представлено оцінку респондентами ознайомленості із концепцією «симфонії влад».

Як видно з діаграм, 47% студентів зазначають, що знайомі з концепцією «симфонії влад», 40% визнають, що не знають сутності таких взаємостосунків Церкви і держави. Причому серед тих, хто вивчав Соціальне вчення більше таких, хто ознайомлений із цією концепцією (50%), ніж серед тих, хто не вивчав Соціальне вчення (30%). Це вказує на безпосередній вплив Соціального вчення на формування уявлень майбутніх священнослужителів про взаємодію церковної і державної влади. У залежності від патріархату знайомих з концепцією «симфонії влад» більше серед студентів духовних ВНЗ Московського патріархату (53%), що пов'язане, на нашу думку, з тим, що в соціальній концепції РПЦ проблема церковно-державних відносин досить ретельно розглянута в історичному, змістовному і евангельському аспектах.

Для виявлення змістовних особливостей сприйняття студентами концепції «симфонії влад» їм було запропоновано відповісти на відкрите запитання «В чому, на Вашу думку, полягає сутність концепції «симфонії влад»?». Усього було отримано 100 відповідей. Метод контент-аналізу дозволив виділити 4 основні змістовні категорії: гармонійність взаємовідносин, розділення світської і церковної влади, співпраця в різних сферах діяльності сучасного суспільства, негативне ставлення (рис. 4).

Розглянемо більш детально виділені категорії контент-аналізу висловлювань респондентів.

1. Гармонійність взаємовідносин (37% всіх висловлювань). Типові висловлювання: «взаєморозуміння і взаємодопомога; взаємоповага; гармонійне поєднання і співдружність, корисні взаємовідносини, гармонія і єдність; влада має доповнювати і вдосконалювати одна одну».

2. Розділення світської і церковної влади (29% всіх висловлювань). Типові висловлювання: «Держава не втручається в справи церкви, а церква – в справи держави; світська влада повинна підтримувати церкву, але не нав'язувати їй свої погляди; працювати окремо, відокремленість».

3. Співпраця в різних сферах діяльності сучасного суспільства (18% всіх висловлювань). Типові висловлювання: «Співпраця в різних сферах діяльності сучасного суспільства, співробітництво, взаємодія».

4. Негативне ставлення (16% всіх висловлювань). Типові висловлювання: «Не підтримую її, бо держава все одно хоче володіти церквою; насправді – домінування влади над церквою; це абстрактне уявлення, на ділі ніколи не було впроваджене; в її недоцільності, симфонія недоцільна; повна втрата церкви своєї незалежності, залежність від держави; Церква з державою – несумісні речі».

Отже, уявлення студентів духовних ВНЗ про концепцію «симфонії влад» відображають її як «корисну взаємодію, невтручання в справи одна одної і як співпраця і співробітництво в різних сферах суспільства». Слід відзначити, що 16% респондентів висловлюють негативне ставлення, яке відображає побоювання студентів посилення се-

куляризації церковного середовища і поглинання Церкви світською владою, незважаючи на те, що на законодавчому рівні в Україні церква відділена від держави.

Висновки. Отже, в соціальній концепції Православної Церкви проголошується ефективність візантійської моделі церковно-державних відносин (симфонія Церкви і влади). Половина студентів духовних ВНЗ обізнані з позицією Церкви щодо її взаємовідносин з державою, що не є достатнім. Втім, рівень ознайомленості студентів із соціальним вченням Православної Церкви, його інкорпорованість у систему богословської освіти безпосередньо впливає на рівень осмисленості сприйняття концепції «симфонії влад», що відповідно виявляється на змістовному, семантичному рівні – студенти визначають її як гармонійність взаємовідносин, розділення світської і церковної влади, співпраця в різних сферах діяльності сучасного суспільства.

В якості подальших досліджень можна виділити проблему національного питання в соціальному вченні Православної Церкви і його сприйняття студентами духовних ВНЗ.

Література

1. Владимир (Сабодан), митр. Задачи православного богословия в Украине на современном этапе / Владимир (Сабодан), митр. // Доклад на Десятих международных Успенских чтениях (Киев, 30 сентября 2010 года). Украинська Православна Церква // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журн. : <http://orthodox.org.ua/article/zadachi-pravoslavnogo-bogosloviya-v-ukraine-na-sovremennom-etape>.
2. Іщук Н.В. Адаптаційний потенціал візантизму / Н.В. Іщук // Вісн. Нац. авіац. ун-ту. – 2009. – № 1. – С. 50–54.
3. Компендіум соціальної доктрини Церкви. – К. : Кайрос, 2008. – 549 с.
4. Марчишак А. Трансформація релігії з умов глобалізації / А. Марчишак // Науковий вісник Чернівецького університету. Збірник наукових праць. Випуск 264-265. Філософія. Чернівці, 2005. – С. 177–181.
5. Основы социальной концепции Русской Православной Церкви / Офіційний сайт Московського патріархату [Електронний ресурс] – Режим доступу до журн. : <http://www.patriarchia.ru/ua/>.
6. Пірен М.І. Соціологія релігії: Підручник / М.І. Пірен – К. : ДП «Видавничий дім «Персонал», 2008. – 344 с.
7. Хеффнер Й. Християнське соціальне вчення / Й. Хеффнер. – М. : Духовная Библиотека, 2001. – 323 с.
8. Ювілейний Помісний Собор Української Православної Церкви Київського Патріархату 9-10 січня 2001 р. (документи і матеріали) / упорядник єп. Димитрій (Рудюк). – К. : Вид. відділ УПЦ-КП, 2001. – 60 с.

Анотація

Попович В. М. Особливості сприйняття концепції церковно-державних відносин студентами духовних ВНЗ Православної Церкви: результати соціологічного дослідження. – Стаття.

Сучасні християнські конфесії зацікавлені у формуванні власних соціальних концепцій, які сприяють їх розвитку в секуляризованому постіндустріальному суспільстві. Особливого значення соціальне вчення набуває в Українській Православній Церкві, поширення якого виступає як одне з головних завдань православного богослов'я. Механізм реалізації цього важливого завдання є інкорпорація соціального вчення в систему православної богословської освіти. Особливого значення набуває проблема специфіки церковно-державних відносин у Православній Церкві. Соціальне вчення Церкви не є універсальною доктриною чи конкретною соціально-політичною чи економічною програмою, а комплексом положень і принципів, у світлі яких необхідно шукати шляхи вирішення проблем, які належать до сфери суспільного життя, політичної чи економічної діяльності. У статті наведено результати соціологічного опитування щодо сприйняття концепції церковно-державних відносин студентами духовних ВНЗ Православної Церкви.

Ключові слова: православна церква, соціальне вчення, богословська освіта, церковно-державні відносини, концепція «симфонії влад».

Аннотация

Попович В. М. Особенности восприятия концепции церковно-государственных отношений студентами духовных вузов: результаты социологического исследования. – Статья.

Современные христианские конфессии заинтересованы в формулировании собственных социальных концепций, которые способствуют их развитию в секуляризованном постиндустриальном обществе. Особенное значение имеет развитие социальное учение в Украинской Православной Церкви, реализация которого выступает как одна из главных задач православного богословия. Механизмом реализации этой важной задачи является инкорпорация социального учения в систему православного богословского образования. Особенное значение имеет проблема специфики взаимоотношений Церкви и государства в Православной Церкви. Социальное учение Церкви не является универсальной доктриной или конкретной социально-политической либо экономической программой, а комплексом положений и принципов, в свете которых необходимо искать пути решения проблем, которые принадлежат сфере общественной жизни, политической или экономической деятельности. В статье представлены результаты социологического опроса по поводу восприятия церковно-государственных отношений студентами духовных ВУЗов Православной Церкви.

Ключевые слова: православная церковь, социальное учение, богословское образование, церковно-государственные отношения, концепция «симфонии властей».

Summary

Popovych V. M. Perceptions of the church -state relations' concept by students of divinity higher education institutions of Orthodox Church: a sociological research's results. – Article.

Modern Christian confessions are interested in the formulation of their own social concepts which contribute to their development in a secularized post-industrial society. The social doctrine is of particular importance in Ukrainian Orthodox Church, the spread of which appears as one of the main tasks of Orthodox theology. The mechanism of this important task's realization is in the social doctrine's incorporation into the Orthodox theological education's system. The problem of the church – state relations specificity in the Orthodox Church has a special value. The article presents the results of a sociological poll on the perception of the church-state relations' concept by students of divinity higher education institutions of Orthodox Church.

Key words: Orthodox Church, social doctrine, theological education, church-state relations, „symphony of powers» concept.